

بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و انواع دینداری بین دانش آموزان راهنمایی

ناحیه ۳ کرج سال ۱۳۹۲

فاطمه رشید^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۸/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۲/۲۷

چکیده

اهمیت و نقش گسترده دین در زندگی اجتماعی، توجه بسیاری از جامعه شناسان را به خود جلب نموده است. از سوی دیگر میزان و نحوه تعاملات کنشگران اجتماعی، که امروزه از آن به عنوان سرمایه اجتماعی یاد می کنند نیز از مهمترین موضوعات مورد بررسی جامعه شناسان می باشد. این مقاله به بررسی ارتباط متقابل این متغیرها می پردازد. فرض اساسی این مقاله آن است که بین انواع دینداری و میزان سرمایه اجتماعی، رابطه متقابل وجود دارد و متغیرهای زمینه ای بر رابطه این دو متغیر تأثیر گذارند. روش تحقیق کمی است، داده های این پژوهش با استفاده از پرسشنامه و با استفاده از شیوه نمونه گیری مطبق متناسب به وجود آمده است. جامعه آماری این پژوهش دانش آموزان دختر سال سوم راهنمایی ناحیه ۳ کرج در سال ۱۳۹۲ می باشد که ۳۷۵ نفر از بین مدارس انتخاب از روش تحلیل رگرسیون و ضریب همبستگی SPSS شده اند. آزمون فرضیات با استفاده از بسته نرم افزاری پیروسون انجام شده است. یافته های این پژوهش نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و نوع دینداری رابطه وجود دارد. دینداری سنتی بیشترین همبستگی را با سرمایه اجتماعی دارد. میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان در حد متوسط است و تعدادی از متغیرهای زمینه ای رابط معنا داری با این دو متغیر دارند.

واژه های کلیدی: جامعه شناسی دین، سرمایه اجتماعی، نوع دینداری، دانش آموزان، شهر کرج

۱. مقدمه

یکی از وظایف اصلی جامعه شناسی، مطالعه نهادهای اجتماعی و نقش آنها در جامعه می باشد، با توجه به اهمیت نهاد دین بخش مهمی از مطالعات جامعه شناسی عهده دار رسمی مطالعه این نهاد شده است. همچنین، تجلی و بروز و ظهور دین در طول تاریخ و در جوامع و فرهنگ های مختلف، صورتها و شکل‌های مختلفی به خود گرفته است. نقش چشمگیر دین و نحوه حضور آن در زندگی کنشگران اجتماعی توجه بسیاری از جامعه شناسان را به خود جلب نموده، به گونه ای که وبر از آن به منبع معنا بخش و دورکیم به عنوان عامل همبستگی اجتماعی یاد می کنند. بنابراین نقش و اهمیت دین به معنای عام در جامعه بشری و نیز اهمیت باورداشتهای و عملکردهای گروهها و جوامع خاص یکی از مسائل اساسی در جامعه شناسی به شمار می رود (همیلتون، ۱۳۷۷، ۲). جامعه شناسان براساس رویکردهای مختلف خود سعی به بررسی دینداری با متغیرهای دیگر نموده اند. همچنین امروزه یکی از مشخصات زندگی اجتماعی انزوای اجتماعی است که شبکه ارتباطی افراد با فرسایش روبرو ساخته است. فردگرایی و خود خواهی بشر امروزی، در حال شیوع است چنانکه مشاهده می شود زندگی شهری کاهش روابط اجتماعی را با خود به همراه آورده است. شهرنشینان امروز همچون گذشتگان خود با خویشاوندان، همسایگان، همکاران، دوستان، روابط صمیمانه و نزدیکی ندارند به عبارتی کمیت و صد البته کیفیت روابط اجتماعی تنزل شدیدی داشته است. بنابراین از این جهت روابط اجتماعی افراد نیز یک مسأله شده است، در این خصوص این سؤال مطرح می شود که دین چه نقشی در این فرایند دارد؟ از سوی دیگر روابط افراد با دیگران و فعالیتهای اجتماعی آنها چه رابطه ای با دینداری افراد دارند؟ به عبارتی این نوع روابط اجتماعی چه تأثیری در جهت گیری دینی افراد دارد؟ آیا این روابط که از آن به عنوان سرمایه اجتماعی تعبیر می شود در نوع دینداری افراد نقش دارد؟ یعنی آیا اینکه من با چه کسانی رابطه دارم، نوع تلقی من از دین را تعیین می کند؟ و از سویی آیا دین در جهت دادن و جهت بخشیدن به سرمایه اجتماعی تأثیر دارد؟ این پژوهش در صدد مطالعه رابطه دین و متغیر سرمایه اجتماعی بوده است

اهداف کلی که این پژوهش دنبال می کند:

- ۱- بررسی رابطه متقابل بین سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش آموزان دختر راهنمایی ۳ کرج
- ۲- شناخت میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان دختر راهنمایی ناحیه ۳ کرج
- ۳- شناخت سطح نوع دینداری در بین دانش آموزان دختر راهنمایی ناحیه ۳ کرج
- ۴- تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی با نوع دینداری

همبستگی بین دو متغیر دینداری و سرمایه اجتماعی را به خوبی می توان در نظریه رابطه ساختمان ذهنی و زمینه بورديو تبیین کرد. بورديو نشان می دهد که ساختمان ذهنی، جهان اجتماعی را تولید می کند و خودش تولید شده جهان اجتماعی است. او ساختمان ذهنی را، طرح های ملکه ذهن شده ای می داند که با آنها جهان اجتماعی، ادراک، فهم، ارزیابی می کند. بر این اساس شکل دینداری همان ساختمان ذهنی و جهان اجتماعی همان سرمایه اجتماعی است که در این فرایند دیالکتیکی این دو به یکدیگر وابسته اند. یعنی سرمایه اجتماعی به عنوان یک منبع، موقعیت ها، اطلاعات، فرصت ها و منابع مادی و موقعیت اجتماعی را فراهم می سازد که در این فضای خاص شکل مشخصی از دینداری به عنوان ساختمان ذهنی برای کنشگر اجتماعی نمایان می شود. استارک نیز نشان داده است که مردم در انتخاب دینی، سرمایه اجتماعی خود را به خدمت می گیرند. از سوی دیگر مطالعات مربوط به دینداری نیز نشان می دهد که دینداری نیز به عنوان منبع شکل دهنده سرمایه اجتماعی مطرح می شود. بررسی دورکیم، گرلی، دوتوکویل نشان می دهد که دین می تواند به عنوان سیمان اجتماعی در جهت انسجام و همبستگی

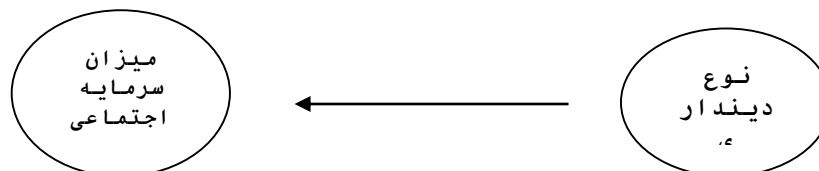
اجتماعی مطرح و با ایجاد پیوندها به سرمایه اجتماعی معنا و جهت بخشد. ادبیات پژوهش در این راستا نشان می دهد که دین بنیان محکمی برای شکل گیری سرمایه اجتماعی است. یافته های کاندلند، آسلیز، گرلی این موضوع را روشن کرده است. کاندلند^۱ این سؤال را مطرح می کند که براساس چه شرایطی ایمان می تواند مبنای شکل گیری سرمایه اجتماعی شود؟ به اعتقاد او سرمایه اجتماعی از طرق متنوعی ایجاد می شود: پاسخ به احساس تهدید عمومی، وظیفه شناسی، احترام کردن، صداقت یا هنجارهای همبستگی، او شگفت زده است که چرا به ایمان به عنوان مبنای شکل گیری سرمایه اجتماعی توجه کمی شده است؟ آسلنر^۲ نیز اشاره دارد که رویکرد سرمایه اجتماعی بیش از توجه به منافع فرد، بر تعهدات نسبت به دیگران توجه دارد که در یک حیطه وسیع مجموعه عقایدی درباره ارزشها، روابط اجتماعی، و تعهدات مدنی است. این ارزشها و روابط اجتماعی مشکلات کنش جمعی مردم را حل می کند و به آنان امکان می دهد که از سود خود به جهت خیر عمومی صرف نظر کنند گرلی نیز براساس تعریف کلمن شرح می دهد که چگونه ساختارهای دینی سرمایه اجتماعی را تولید و ترکیب می کنند. یافته او نشان می دهد که ساختارهای دینی سرمایه اجتماعی را تولید می کند. در کنار آنها بررسی های اکسلی، ولچ رابطه و تاثیر دین و سرمایه اجتماعی را به خوبی بیان کرده اند. کلمن، میرز، ایوانز، وایت و دیگران هم نشان داده اند که کنش متقابل پی در پی و سرمایه اجتماعی حاصل از آن، نوع دینداری افراد را می سازد. همچنین شیردل، رجب زاده، سراج زاده، مرجایی، طالبان، غیاثوند، ملاحسنی، میرزاخانی در بررسی های خود به رابطه این متغیرها پرداخته اند. این پژوهش نیز با توجه به پشتوانه تجربی، رابطه همبستگی متقابل بین دو متغیر را مورد بررسی قرار داده است. در واقع با اتکاء به کارهای کلمن، میرز، ایوانز، وایت، ولچ و دیگران قصد داشته تاثیر سرمایه اجتماعی را بر شکل دینداری بررسی کند و با توجه به کارهای کاندلند، آسلیز، گرلی تاثیر دین را بر سرمایه اجتماعی بررسی کرده است. همبستگی این دو متغیر مبنای کار پژوهش بوده است، یعنی علاوه بر شناخت جامعه دینداران و میزان سرمایه اجتماعی آنان، رابطه این دو متغیر را بررسی کرده است. کنش های متقابل اجتماعی و شبکه هایی که در گذشته برای جوامع و افراد ذخیره و پرورش یافته است منبع قابل دسترسی برای آنهاست. مطابق آنچه در بالا آمد رابطه دو سویه ای بین سرمایه اجتماعی قابل تصور است، از یک سو دینداری می تواند به عنوان منبع سرمایه اجتماعی مطرح شود. در این دیدگاه دین به روابط اجتماعی شکل و جهت می دهد و روابط افراد را تنظیم می کند و میزان اعتماد اجتماعی، مشارکت و بردباری اجتماعی را افزایش می دهد. افرادی چون دورکیم و گرلی از پیروان این دیدگاه هستند دروکیم بیش از همه متفکران کلاسیک بر نقش دین در تقویت به هم پیوستگی اجتماعی تأکید کرده است. در دستگاه فکری دروکیم، وجدان جمعی عامل اصلی همبستگی اجتماعی است وجدان جمعی بیشتر از طریق انجام آداب، اعمال، مناسک، و آئین های دینی حس همبستگی گروهی تأیید و تقویت می شود، و دین عامل اصلی انسجام اجتماعی و تقویت روابط اجتماعی انسانها و ایجاد کننده اعتماد اجتماعی بین آنهاست. دین با استحکام بخشیدن به روابط خانوادگی، روابط اجتماعی، فعالیت های اجتماعی و تقویت اعتماد اجتماعی یکی از عوامل اصلی در شکل گیری سرمایه اجتماعی افراد است که در ایجاد و تقویت آن نقش مهمی را بر عهده دارد. به اعتقاد دورکیم دین نه تنها اطمینان و اعتماد خارج از حد در افراد ایجاد می کند بلکه در رابطه افراد با گروه و در تطابق افراد با جامعه نقش مهمی دارد. از اینرو (وی) فونکسیون تازه ای برای دین قائل است و آن ایجاد اعتماد و اطمینان و سازگاری فرد با گروه و ارتباط آن با یکدیگر است. توجیه کارکردی دورکیم این است که نقش و وظیفه دین نه تنها در همبستگی اجتماعی غیر قابل انکار است بلکه در حل و فصل مشکلات اجتماعی، در ایجاد یگانگی و در معنویتی که در جامعه

۱.candland

۲.uslaner

بوجود می آورد ، سخت اهمیت دارد به علاوه دین موجب ثبات ، استمرار و پایداری جامعه می شود . بنابراین در نظر دورکیم دین هسته مرکزی کنش اجتماعی و تعامل اجتماعی است. گرلی^۴ نیز دین را یک منبع قدرتمند و مداوم سرمایه اجتماعی می داند ، به نظر او ساختارهای دینی ، حضور در اماکن دینی و عضویت در سازمانهای دینی ، اثر قوی و مستقیمی بر سرمایه اجتماعی دارد و منجر به افزایش مشارکت اجتماعی و انجام فعالیت داوطلبانه دارد و در کل افزایش میزان سرمایه اجتماعی می شود (ملا حسنی ، ۱۰۷، ۱۳۸۱) .

تأثیر نوع دینداری بر میزان سرمایه اجتماعی

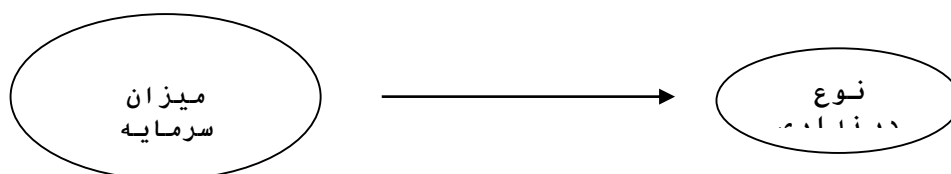

از سویی سرمایه اجتماعی می تواند منبع دینداری باشد به این معنی که شبکه ارتباطی فرد یا به عبارتی کمیت و کیفیت ارتباط اجتماعی به دینداری او جهت می دهد و نوع نگاه او را به دین تعیین می کند . بی شک کم و کیف روابط اجتماعی و آرایش آنها خود می تواند در رفتار موجودیتهای اجتماعی تأثیر داشته باشد (چلبی ، ۱۳۷۳ ، ۱۰۰) . در این رهیافت تصور بر این است که رفتار اجتماعی مردم تحت تأثیر گروههایی است که به آن تعلق دارند اصولاً مردم به گروههای اجتماعی متعددی تعلق خاطر دارند . این وابستگی های گروهی است که تعیین کننده نحوه واکنش آنها به مسایل اجتماعی است . به عبارتی دقیق تر ویژگیهای اجتماعی ، سیاسی و فرهنگی فرد را گروه شکل می دهد یا تعیین می کند . در این دیدگاه عضویت در گروه از هر نوع مورد نظر است . یعنی از سطح خرد آن مثل خانواده و دوستان گرفته تا سطوح میانی و کلان آن شامل همکاران ، همسایگان ، اجتماع ، حزب ، طبقه اجتماعی جامعه و غیره پس روشن می شود که این تعلقات اجتماعی افراد است که ترجیحات اجتماعی و دینی آنان را تعیین می کند و این استانداردهای دوستان ، همکاران و طبقه است که آنها را هدایت می کند که چه جهت گیری دینی انتخاب کنند . رفتار دینی مردم می تواند پاسخی به دو چیز باشد ، اول به وفاداری های اکتسابی پیشین و تجربیات خود که این تبعیت ها معمولاً به وسیله معاشرت فرد با گروههای مختلف شکل گرفته است ، دوم و مهمتر از اولی اینکه دینداران معمولاً از نظر برخی افراد که دور و برشان هستند پیروی می کنند . این افراد کسانی هستند که مردم آنها را دوست دارند یا به آنها اعتماد دارند و همچنین مورد احترام شان هستند . پس عضویت گروهی ، خواه به صورت گروه های رو در رویی همچون خانواده ها یا گروههای بزرگتر همچون یک اتحادیه یا یک اجتماع خاص می تواند رویه ها یاراهنمایی برای مردم فراهم آورد. تئوری پردازان دیدگاه کنش متقابل نمادین در توضیح فرایند شکل گیری خود به خوبی شبکه ارتباطی فرد را در قالب خانواده ، دوستان ، دیگران مهم و گروه نخستین و دومین ترسیم کرده اند . شبکه های روابط اجتماعی نوجوانان و جوانان نیز در قالب همین واحدهای اجتماعی شکل می گیرند . در واقع نوع روابط اجتماعی فرد با این واحدها ، هویت دینی تشکیل می دهد بر این اساس سرمایه دینی بر مبنای سرمایه اجتماعی شکل می گیرد. سرمایه اجتماعی به عنوان یک منبع واقعی در اختیار افراد است ، افراد یا گروهها به واسطه تعلق به یک شبکه پایداری از روابط نهادمند شده که شامل آشناییها و شناخته های روانی دو طرفه و وجود

هنجارهای اجتماعی خاص نظیر اعتماد است ملزم به استفاده از منبع هستند. سرمایه اجتماعی یک منبع است که افراد زندگی شخصی و حرفه ای شان را براساس آن تنظیم می کنند، همچنانکه سرمایه مالی نتایج مهمی در رفتار و گرایشهای افراد دارد و نابرابری در آن تفاوت در کردارهای اجتماعی را به دنبال دارد. سرمایه اجتماعی نیز تأثیر مهمی بر رفتار دانش آموزان دارد و نابرابری در سرمایه اجتماعی نیز نقش مهمی در زندگی افراد و شکل دهی به گرایشها، اعمال و رفتارهای اجتماعی خصوصاً دینی دارد. انسانها از طریق سرمایه اجتماعی نگرش و احساسات خاصی به دین پیدا می کنند. تئوری سرمایه اجتماعی نشان می دهد که چگونه ساختار یک گروه می تواند به عنوان منبعی برای افراد آن گروه، عمل نماید. سرمایه های اجتماعی می توانند با تقویت هنجارها و ارزشهای خاصی در کانالهای مشخصی نتایج مثبتی را به همراه آورند. در واقع جنبه هایی از ساختار اجتماعی برای کنشگران ارزشمند هستند که به آنها در تحقق علایقشان یاری رسانند. برای یک دانش آموز روابط خانوادگی، مدرسه، روابط همسایگی، ارتباطات خویشاوندی و خصوصاً روابط دوستی شبکه های تعاملی او را می سازد. گسترش کمیت و کیفیت این روابط برای دانش آموز می تواند ارزشها و هنجارهای خاصی را در او تقویت و ایجاد کند. آنچه در تئوریهای جامعه شناسی کنش متقابل نمادین یافت می شود همین امر است. طبق این نظریه، کنش متقابل انسانی از پس یک فرایند مداومی از نقش گرفتن، طرح، تمرین و انتخاب کردن رفتارهایی می باشد که به انسانها اجازه می دهد رفتارهایشان را تنظیم و دوباره مرتب می کنند (ترنر، ۱۳۷۲، ۴۱۱). بنابراین تئوری عاملان اجتماعی تمایلات همدیگر را تفسیر و موقعیتها را ارزیابی و محاسبه می کند و تصمیم می گیرند که چگونه عمل کنند. سپس باز خورد مشتق شده از نتایج دریافت شده از کنش، ادراک دوباره اجتماعات، ارزیابی دوباره و احتمالاً سازگاری و مرتب کردن اعمالشان صورت می گیرد (تنهایی، ۱۳۷۲، ۴۲۰). بدین سان انسان با به فعلیت رساندن طبیعت خلاق خویش، خود و جامعه خویش را می فهمند و از دوباره معنا می کنند و براساس آن، کنشها و رفتارهایش را می سازد (همان، ۲۳۰).

مید معتقد است حیات یک جامعه انسانی از اعمالی که مردم در آن جامعه انجام می دهند شکل می گیرد و آنچه آنها انجام می دهند بستگی به چگونگی کنش متقابل آنها دارد به نظر او اعمال اجتماعی ناشی از فرایند تفسیر کنش های خود و دیگران است و بطور کلی مردم هویت خود را طی جریان تماس با دیگران کسب می کنند. براین اساس شکل دینداری دانش آموزان نیز در قالب روابط آنها با خانواده، دوستان، مدرسه همسایگاه و خویشاوندان شکل می گیرد.

تأثیر میزان سرمایه اجتماعی بر نوع دیندار

پس با توجه به آنچه آمد رابطه متقابل و دو سویه ای بین میزان سرمایه اجتماعی و دینداری وجود دارد از یک طرف مطابق نظریه دورکیم و گرلی دین عامل انسجام و همبستگی اجتماعی و افزایش میزان سرمایه اجتماعی است. از سوی دیگر مطابق دیدگاه کلمن سرمایه اجتماعی یک منبع است که عمل و رفتار فرد را مشخص می کند که کم و کیف این روابط دینداری را جهت می دهد. بنابراین: در حالتی که سرمایه اجتماعی کاهش یابد تغییراتی در بعد ارتباطی و کیفیتی سرمایه اجتماعی پدید می آید. دگرگونی در روابط خانوادگی و کاهش رفت و آمدهای خویشاوندی و همسایگی و دوستی به همراه ایجاد روابط خشک

و رسمی، ارتباطات آشکار می شود که با روابط عمودی ساختاری ناهمگون، گسترده و با فاصله زیاد همراه است، این تغییرات ساختاری کیفیت سرمایه اجتماعی را تحت تأثیر قرار می دهد و میزان اعتماد بین شخصی، تعمیم یافته و نهادی را به شدت کاهش می دهد و عمل غیر متقابل را رواج می دهد. در چنین حالتی با فردی روبرو هستیم که روابط خانوادگی او بسیار کاهش یافته است، به این معنی که کمتر با والدین خود در ارتباط است. والدین او نیز زمان و فرصت کمتری برای تعامل با او دارند بنابراین کنش متقابل خانواده با کاهش مدت زمان، تعداد ارتباطات همراه است. و بدین ترتیب جامعه پذیری خانوادگی دچار مشکل شده و فرد حمایت اجتماعی خانوادگی را از دست داده است و خود را تنها احساس می کند. در این فرایند از یک سو والدین چندان فرصت و رغبتی برای برقراری کنش نمی یابد و از سوی دیگر فرزند نیز چندان تمایل برای این کار ندارد. در چنین حالتی با خانواده ای روبرو هستیم که تعامل بین اعضا کاهش یافته است. این فرد کمتر با خویشاوندان در ارتباط است و وقت کمتری را با بستگان خود می گذارند و سرمایه گذاری کمتری را در روابط خویشاوندی می کند، در نتیجه ذخیره سرمایه او نزد خویشاوندان می شود. این فرد مشارکت کمتری را در روابط همسایگی دارد، در فعالیتهای محلی مشارکت ندارد یا کمتر مشارکت می کند، ارتباطات دوستی او کاهش می یابد، عضویت های گروهی و روابط کاری او کاهش می یابد و دسترسی به حمایت های اجتماعی شبکه عضو کم می شود و فاصله ها زیادتر می گردد. ساختار روابط به گسترده و ناهمگن تبدیل می شود و گسترش روابط عمودی همراه می شود. در شرایطی که روابط اجتماعی چنین دچار تزلزل شده است، کیفیت روابط اجتماعی به علت کاهش روابط اجتماعی تغییر می کند. فرد دیگر کمتر به اطرافیان و همشهریان و هموطنان خود و نهادهای اجتماعی را کمتر قابل اعتماد می داند و رفتار غیر متقابل در او شیوع می کند.

۲. روش

همچنان که می دانیم پدیده های اجتماعی پیچیده اند و ابعادی گوناگون دارند و هرگز نباید تصور کنیم که با تکیه بر یک عامل می توان مسأله ای اجتماعی را حل کرد. بنابراین در برابر این پیچیده گی پدیده های انسانی - اجتماعی، روش ها نیز متعدّدند. در این پژوهش هم که هدف آن بررسی میزان رابطه سرمایه اجتماعی و نوع دینداری دانش آموزان دختر ناحیه ۳ کرج می باشد محقق با توجه به ویژگی های خاص پدیده مورد نظر از روش پیمایشی استفاده می کند این پژوهش به صورت مقطعی و در سال ۹۱-۹۲ انجام می شود. در این پژوهش با استفاده از روش نمونه گیری طبقه بندی شده از تعداد ۱۰۶۵۵ جامعه آماری بر اساس رابطه " کوکران " ۳۷۱ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شده اند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه پژوهشگر ساخته بود که بر مبنای مولفه های اثر بخش بازتاب یافته در چارچوب مفهومی، تدوین شد و سپس برای سنجش اعتبار محتوایی و صوری پرسشنامه تدوین شده به ۵ تن از صاحب نظران ارائه شد و پس از دریافت نظرات و پیشنهادات آنها برخی از اصلاحات پیشنهادی در پرسشنامه انجام شد و به منظور رفع ابهامات احتمالی و متناسب بودن پرسشها با توانایی پاسخ دهندگان پرسشنامه به طور آزمایشی بر روی ۵۰ نفر آزمون شده و با استفاده از داده های آزمون مقدماتی (پیش آزمون) و به کمک نرم افزار SPSS میزان آلفای کرونباخ ۰.۸۵٪ در صد محاسبه شد که پایایی قابل قبولی را می رساند. و برای تجزیه و تحلیل داده ها در بخش آمار توصیفی با استفاده از جداول و شاخص های گرایش مرکزی و در بخش آمار استنباطی با استفاده از نرم افزار SPSS از آزمونهای تحلیل رگرسیون و ضریب همبستگی روابط بین متغیرها بررسی می شود.

۳. یافته ها

یافته های توصیفی:

تحلیل توصیفی ابعاد و خرده ابعاد سرمایه اجتماعی

در جدول ۱ نتایج فراوانی ها نشان می دهد که بیشتر پاسخگویان با والدین خود در ارتباط هستند. بیشتر پاسخگویان بیان کرده اند که شاهد جر و بحث والدین خود در خانواده هستند. در رابطه با روابط غیر رسمی با دوستان، پاسخگویان کمتر وقت خود را با دوستان صرف کرده و بیشتر با خانواده در ارتباط هستند. در مورد رابطه با همسایگان، روابط بسیار ضعیفی با آنها دارند. همچنین در حد کم و خیلی کم با موسسات محلی همکاری دارند. نتایج میزان مشارکت در کارهای گروهی توسط پاسخگویان در حد بالایی قرار دارد. در روابط مدنی فردی، پاسخگویان نشان داده اند که اکثریت آنها مشارکت مدنی پائینی در اجتماع داشته اند و در برقراری ارتباط با مسئولین برای حل مشکلات تلاشی نداشته اند. در جدول ۲، میزان عضویت گروهی که پوتنام از آن برای بررسی سرمایه اجتماعی استفاده کرده است، در بین پاسخگویان بسیار پائین است. که این مساله می تواند علل مختلفی داشته باشد. جدای از عامل اجتماعی می توان به ساختار اجتماعی (محیط مدرسه، اجتماع محلی) اشاره کرد که شرایط لازم برای شکل گیری این گروه ها را فراهم ساخته اند و شیوه های آموزش گروهی رابه کار نبرده اند و بیشتر بر شیوه های فردی تاکید کرده اند. محیط های کاری بی شک اثر معناداری بر زندگی افراد داراست. مدرسه نیز به عنوان محیط کاری دانش آموزان چنین اثری را دارد. روابط دانش آموزان با مسئولین مدرسه، همکاری ها و دوستان این امر را نشان میدهند. نتایج بررسی این شاخص نشان می دهد که بیشتر پاسخگویان با مسئولین مدرسه رابطه ای دوستانه دارند و دوست بودن با همکلاسی ها برایشان اهمیت دارد. پس عوامل اجتماعی، ظرفیت برقراری کنش متقابل در محیط مدرسه را دارا هستند، بر مدرسه لازم است که شرایطی را فراهم کند که این نیروی عظیم را مشارکت جو سازد. پاسخگویان در باره میزان ارتباط با نهادهای مختلف برای طرح مشکلات آموزشی و جوانان نیز مورد سؤال قرار گرفته اند، که نتایج نشان داد که اکثریت پاسخگویان ارتباطی با موسسات مختلف نداشته اند. در بعد فاصله شبکه ها که درجه ارتباط شخصی را با اجتماع محلی نشان می دهد، نتایج نشان داده که فاصله شبکه های بیشتر پاسخگویان، در حد کم و خیلی کم است. همچنین در بعد اندازه شبکه های پیرامون فرد نتایج نشان داده است که وسعت شبکه های پیرامونی بیش تر افراد در حد کم و خیلی کم است. به عبارتی پاسخگویان دارای شبکه های گسترده ای نیستند. میزان همگنی یا ناهمگنی شبکه ها نیز از ابعاد دیگر سرمایه اجتماعی است که نتایج سنجش آن نشان می دهد که اکثریت پاسخگویان دارای شبکه های مشابه و همگن نیستند. بعد رابطه ای سرمایه اجتماعی نیز با ترکیب ۲ گویه سنجیده شده است که حدپائین طیف، عمودی بودن و حد بالای آن افقی بودن روابط درون شبکه ها رانشان می دهد. بنابر آنچه که بدست آمده است اکثریت پاسخگویان دارای شبکه ها با روابط افقی می باشند، بدین معنی که روابط آنها صمیمانه است در این روابط ناشی از اقتدار یکی از طرفین نیست. در اعتماد بین شخصی دو بحث "اعتماد و میزان، در خور اعتماد بودن" مورد بررسی قرار گرفته است. میزان اعتماد فرد براساس مفهوم سازی جانسون و برای هر کدام از معرفیهای صداقت، صراحت، سهیم کردن، همکاری و اطمینان ۲ گویه مورد سنجش قرار گرفته است و میزان قابل اعتماد بودن فرد از طریق سوال از شبکه خانوادگی و دوستان او پرسش شده است که ۴ گویه نیز قابلیت اعتماد فرد را بسنجد. نتایج بررسی این بعد نشان داد که اعتماد بین شخصی بیشتر پاسخگویان، در حد زیاد است. براساس سنجش گویه های مربوط به اعتماد نهادی می توان گفت که بیشتر

پاسخگویان به نهاد خانواده و آموزش اعتماد دارند. همچنین تعدادی از پاسخگویان به میزان ۰/۳۵ در حد کم و خیلی کم و ۲۸ و ۰/۳ در حد متوسط به نهاد دین اعتماد دارند. اعتماد به نهاد حکومت نیز در حد متوسط است اما اکثریت پاس خگویان به نهاد اقتصاد اعتماد دارند. همچنین نتایج جدول شماره ۲ نشان میدهد که در بین بیشتر پاسخگویات در حد متوسط به بالا هنجار عمل متقابل وجود دارد و بخش شاخصهای عمل غیر متقابل نشان میدهد که پاسخگویان در حد متوسط دارای عمل غیر متقابل می باشند. نمودار ۱ ترکیب دو بعد اصلی ساختار و کیفیت روابط اجتماعی میزان روابط و کیفیت روابط را تعیین می کند مورد سنجش قرار گرفته اند. بر اساس نمودار ۱ می توان گفت که به طور کلی سرمایه اجتماعی پاسخگویان در حد متوسط می باشد.

نمودار ۱: تعیین ساختار و کیفیت روابط اجتماعی

متغیرها	کم	خیلی کم	متوسط	خیلی زیاد	زیاد	جمع
رابطه والدین با فرزندان	۸.۵	۸	۳۷.۱	۷.۵	۳۷.۱	۱۰۰
رابطه والدین باهم	۱۰.۷	۱۰.۷	۲۵.۱	۳۲.۵	۲۰.۵	۱۰۰
روابط غیر رسمی با دوستان	۴۱.۶	۸.۵	۳۴.۹	۳.۲	۱۱.۲	۱۰۰
روابط غیررسمی با همسایگان	۴.۵	۹۴.۷	۰	۰.۳	۰	۱۰۰
عمومی محله حضور در مکانهای	۳۶.۵	۴۴.۳	۱۴.۷	۱.۳	۲.۹	۱۰۰
میزان مشارکت در کارهای گروهی	۱۴.۹	۴.۵	۱۸.۷	۱۵.۲	۴۳.۲	۱۰۰
میزان روابط مدنی فردی	۳۲	۳۳.۶	۲۲.۱	۴.۳	۶.۹	۱۰۰

جدول ۲: بررسی شاخص های هنجارهای عمل متقابل

متغیرها	کم	خیلی کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع
میزان عضویت در گروهها	۳۵.۷	۴۵.۶	۱۴.۱	۳	۲.۹	۱۰۰
میزان روابط کاری	۱۳.۹	۴.۳	۳۴.۴	۱۲	۳۵.۲	۱۰۰
انبوهی شبکه	۲۶.۷	۱۲.۳	۵۱.۵	۱.۳	۷.۷	۱۰۰
میزان روابط نهادی	۲۷.۵	۶۰	۱۰.۷	۰.۵	۰.۳	۱۰۰
همگنی شبکه	۲۶.۴	۱۵.۵	۳۱.۷	۳.۷	۱۶.۳	۱۰۰
میزان اعتماد بین شخصی	۸.۵	۱۲.۹	۲۷.۵	۲۷.۷	۲۱.۸	۱۰۰
میزان عمل متقابل	۰.۵	۶.۷	۴۶.۹	۲۱.۲	۲۳.۷	۱۰۰
میزان هنجار غیر متقابل	۳.۷	۲۴.۵	۳۸.۱	۲۵.۱	۸.۳	۱۰۰
اعتماد به نهاد حکومت	۱۸.۷	۱۷.۹	۲۳.۷	۲۱.۹	۱۴.۷	۱۰۰
اعتماد به نهاد آموزش	۱۲.۳	۹.۹	۳۲.۱	۲۱.۳	۲۰.۸	۱۰۰
اعتماد به نهاد دین	۱۹.۲	۱۶.۰	۲۸.۳	۲۳.۲	۱۱.۲	۱۰۰
اعتماد به نهاد خانواده	۱.۱	۰.۳	۵.۱	۱۸.۱	۷۴.۱	۱۰۰

اعتماد به نهاد اقتصاد ۳۸.۱۱ ۱۸.۴ ۳۳.۳ ۶.۷ ۲.۱ ۱۰۰

تحلیل توصیفی متغیرهای دینداری

یافته های متغیر دینداری نیز همانطور که در جدول ۳ آمده است نشان می دهد که قبول اعتقادات دینی در زندگی جنبه غالب در جمعیت نمونه است. اکثریت پاسخگویان اجرای مناسک دینی را شرط اصلی دینداری می دانند. گرایش پاسخگویان به سوی مخالف نسبی، موافقت نسبی با نقش سنتی روحانیت و ملازمه آن با دین و مرجعیت ولایت فقیه است. همچنین گرایش اکثریت پاسخگویان به سوی مخالفت نسبی، موافقت نسبی با تقدیر گرایی می باشد. در مورد سنجش افراد به پیروی از مراجع تقلید نتایج نشان داده است که اکثر پاسخگویان تا حد خاصی از مرجعیت پیروی می کنند، ملاک عقلگرایی در پذیرش سخنان مراجع، عنصر مهمی است. گرایش پاسخگویان به سوی مخالفت نسبی، موافقت نسبی با برتری قومیت نسبت به دین می باشد و مقایسه دو طیف نشان می دهد که نسبت مخالفان بیش از نسبت موافقان است. همچنین گرایش غالب پاسخگویان به سوی مخالفت نسبی، موافقت نسبی با تکثر گرایی می باشد. سنجش گویه های عقلگرایی باور افراد را نسبت به کفایت عقل در اداره جامعه و زندگی نشان می دهد که با سنجش این گویه ها می توان باور افراد را در خصوص سکولار شدن جامعه نشان داد. نتایج سنجش این گویه ها نشان می دهد که گرایش مجموعه پاسخگویان به سوی موافقت نسبی، مخالفت نسبی با عقلگرایی می باشد. همچنین در عرصه سیاست گرایش و باور دانش آموزان به نوع حکومت، رابطه دین و سیاست و قانونمندی مورد بررسی قرار گرفته است که نتایج آن نشان داد که گرایش اکثریت پاسخگویان به سوی مخالفت نسبی، موافقت نسبی با سیاست غیر دینی است.

جدول ۳: یافته های متغیر دینداری

متغیرها	کاملاً موافقم	موافقم	تا حدی موافقم	تا حدی مخالفم	مخالفم	کاملاً مخالفم	جمع
اعتقادات دینی	۹.۳	۲۴	۳۱.۷	۱۷.۳	۱۰.۷	۲.۱	۱۰۰
مناسک گرای	۴۱.۳	۳۱.۵	۱۷.۹	۴.۵	۱.۳	۱.۱	۱۰۰
روحانیت	۵.۱	۲۲.۹	۲۵.۶	۱۴.۴	۱۴.۱	۱۵.۲	۱۰۰
تقدیرگرایی	۳.۵	۱۳.۹	۲۲.۴	۳۱.۵	۱۵.۲	۱۰.۹	۱۰۰
مرجع تقلید	۴.۳	۸	۱۹.۵	۳۵.۷	۱۶.۳	۱۴.۱	۱۰۰
قومیت	۱.۶	۳.۷	۲۴.۵	۲۴.۸	۲۸.۳	۱۴.۴	۱۰۰
تکثرگرایی	۵.۹	۶.۹	۳۲	۲۵.۹	۲۴.۵	۱.۶	۱۰۰
عقلگرایی	۳.۲	۷.۷	۳۶.۸	۳۹.۲	۸	۲.۱	۱۰۰
سیاست	۲.۹	۱۸.۹	۳۶.۸	۲۴.۳	۸.۳	۴.۵	۱۰۰

ارتباط کل سرمایه اجتماعی با انواع دینداری

برای سنجش ارتباط میزان کل سرمایه اجتماعی با انواع دینداری از آزمون رگرسیون چندگانه توأم استفاده شده که بر اساس نتایج بدست آمده می توان گفت: تغییر یک انحراف معیار در دینداری سنتی موجب افزایش ۰/۴۱۸ انحراف معیار در سرمایه اجتماعی می شود. ضریب همبستگی بالای این دو متغیر در جدول (۴) گواه این مطلب می باشد. سطح معناداری برای دینداری

سنتی نیز نشان می‌دهد در سطح ۹۹٪ معنادار است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت دینداری سنتی بیشترین ارتباط را با سرمایه اجتماعی دارد. بر این اساس می‌توان گفت که با افزایش سرمایه اجتماعی دینداری سنتی افراد نیز افزایش می‌یابد. پس فرض صفر رد و فرض اصلی پذیرفته می‌شود. در بررسی ارتباط اجتماعی با دینداری سکولار نتایج نشان می‌دهد که این رابطه منفی است و بدان معنی است که هر چه دینداری سکولار بیشتر، میزان سرمایه اجتماعی کمتر و برعکس گسترش دینداری سکولار با کاهش سرمایه اجتماعی همراه است. این رابطه در سطح معناداری قرار ندارد. در بررسی میزان ارتباط سرمایه اجتماعی با دینداری تکثرگرا نتایج نشان می‌دهد که تغییر یک انحراف معیار در دینداری تکثرگرا موجب افزایش ۰/۱۴۴ انحراف معیار در سرمایه اجتماعی می‌شود. ضریب همبستگی سرمایه اجتماعی و دینداری تکثرگرا $r = 0/04$ و در سطح ۲۳٪ معنادار است. از آن جا که سطح معناداری بدست آمده از سطح معناداری مورد نظر $0/05$ بزرگتر است بنابراین فرض صفر پذیرفته شده و فرض اصلی رد می‌شود. در بررسی نتایج میزان ارتباط سرمایه اجتماعی با دینداری قومیت‌گرا هم نشان می‌دهد که فرض صفر تایید و فرض اصلی رد می‌شود یعنی دینداری قومیت‌گرا نمی‌تواند رابطه‌ای با سرمایه اجتماعی داشته باشد ضریب همبستگی آن نیز گویای این مطلب است.

جدول ۴ تحلیل رگرسیون سرمایه اجتماعی با انواع دینداری

روش	متغیرها	R	R ²	ADJUSTED R SQUARE	F	Sig
Enter	دینداری سنتی دینداری سکولار دینداری قومیت‌گرا دینداری تکثرگرا	۰,۴۲۴	۰,۱۸۰	۰,۱۶۵	۱۲,۲۱	۰,۰۰۰

ضریب همبستگی سرمایه اجتماعی با انواع دینداری

سرمایه اجتماعی	همبستگی	سطح معناداری
دینداری سنتی	۰/۴۰	۰/۰۰۰
دینداری قومیت‌گرا	۰/۰۷	۰/۱۴
دینداری سکولار	-۰/۲۱	۰/۰۰۱
دینداری تکثرگرا	۰/۰۴	۰/۲۳

ضریب رگرسیون

سطح معناداری	Beta	دینداری
۰/۰۰۰	۰/۴۱	دینداری سنتی
۰/۹۳	۰/۰۰۵	دینداری قومیت‌گرا
۰/۸۰	۰/۰۲	دینداری سکولار

دینداری تکثرگرا

۰/۱۴

۰/۰۳

۴. بحث

در کل در بررسی فرضیه های این تحقیق ارتباط بین متغیرهای زمینهای با سرمایه اجتماعی نشان میدهد که متغیرهای میزان تحصیلات پدر، میزان تحصیلات مادر با بعد شبکه های پیرامونی پاسخگویان ارتباط معناداری دارند. همچنین درآمد خانواده و معدل دانش آموزان با بعد فاصله شبکه پاسخگویان ارتباط معناداری دارد. همچنین شغل مادر نیز ارتباط معناداری با ساختار شبکه دارد. تحصیلات پدر و تحصیلات مادر نیز ارتباط معناداری با بعد اعتماد اجتماعی دارد. شغل پدر، درآمد خانواده و معدل پاسخگویان نیز ارتباط معناداری با اعتماد اجتماعی دارد. تحصیلات مادر نیز ارتباط معناداری با هنجارهای عمل متقابل دارد. بنابراین میتوان گفت در این موارد فرض صفر رد میشود و فرض اصلی تایید میگردد.

همچنین ارتباط متغیرهای زمینهای با انواع دینداری نشان میدهد که تحصیلات مادر، معدل، درآمد خانواده با دینداری سنتی ارتباط معناداری دارد. بنابراین در این موارد فرض صفر رد و فرض اصلی تایید میگردد. از سوی دیگر متغیر تحصیلات پدر ارتباط معناداری با دینداری قومیتگرا دارد پس در این مورد فرض صفر، رد و فرض اصلی تایید میشود. همچنین معدل دانش آموزان ارتباط معناداری با دینداری سکولار دارد. بنابراین در این مورد فرض صفر رد و فرض اصلی تایید میگردد. بین متغیرهای زمینهای با دینداری تکثرگرا ارتباط معناداری وجود ندارد بنابراین در این مورد، فرض صفر تایید و فرض اصلی رد میشود.

بنابراین در بخش مربوط به سرمایه اجتماعی نتایج نشان داد که میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان در حد متوسط است. روابط اجتماعی در درون خانواده ها کاهش نشان میدهد یعنی شرایط به گونهای پیش میرود که از میزان تعاملات در درون خانواده های کاسته میشود. مثلاً ساعات طولانی غیبت پدران از خانواده که برای تأمین مشکلات معیشتی خانواده خود مجبورند تا مدت زمان زیادی دور از خانه کار کنند و کمتر فرصت دارند با فرزندان خود گفتگو کنند این امر را به خوبی نشان میدهد.

آنچه که در خصوص دینداری مطرح میشود این است که بنیان معرفتی انسان در جامعه ها دچار تغییرات بسیاری شده است در حالیکه شاهد ورود تکنولوژی و عرصه های مدرن به جامعه هستیم که لازمه آن فضای معرفتی دیگری است بسیاری از گزاره های دینداری سنتی در بنیان و اساس با چالش های بسیاری روبرو شده است. آنچه بسیار بدیهی است اینکه دینداری دارای مراتب و درجات متفاوتی است و نمی توان از همه مردم انتظار داشت در یک درجه و مرتبه از دینداری قرار گیرند. پذیرش کثرت در مرتبه دینداری ما را به پذیرش کثرت در رفتار مردم دیندار نیز رهنمون میسازد بنابراین نمیتوان از مردم جامعه انتظار داشت که بر اساس یک روش و یا یک الگوی معین دینداری رفتار نمایند. خواستن چنین وظیفه ای از مردم احتمالاً از مصداق های تکلیف ما لایطاق خواهد بود که عاملی برای رویگردانی از تمامی مسأله خواهد شد. اما نکته مهم دیگری نیز که باید به آن توجه شود تغییر معنای دینداری در بین مردم است. تاکنون دینداری در سطح عمومی جامعه به معنای پایبندی کامل به تمامی آنچه دین مناسکی نام دارد بود. اما نتایج نشان داد که این معنا از دینداری در سطح عمومی جامعه در حال تغییرات و از میزان پایبندی مردم به دین مناسکی کاسته شده است. گرچه باید توجه داشت که خود مناسک نیز در بسیاری موارد در حال تغییر است. اما آنچه هدف اصلی این پژوهش بود همبستگی بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و انواع دینداری بود

که نتایج نشان داد که دینداری سنتی بیشتری میزان همبستگی را با سرمایه اجتماعی دارد این امر نشان می دهد پایبندی به آموزه های دین الهی اسلام و اصولی که در این نوع دینداری ارایه میشود بیشترین همبستگی را با سرمایه اجتماعی دارد. دینداری سکولار هم همبستگی منفی با میزان سرمایه اجتماعی دارد به عبارتی افزایش یکی با کاهش دیگری همراه است. در شرایطی که دینداری سکولار در جامعه افزایش یابد ما شاهد کاهش شدید سرمایه اجتماعی در بین کنشگران اجتماعی خواهیم بود. از سوی دیگر میتوان تصور نمود که همگام با افزایش انزوای اجتماعی در بین کنشگران و کاهش تعاملات اجتماعی در بین آنان شرایط برای شکل گیری دینداری سکولار فراهم میشود.

منابع

- بوردیو، پی بر (۱۳۸۰). نظریه کنش دلایل عملی و انتخاب عقلانی. (جلد اول). (مرتضی مردیها، مترجم). تهران: نقش و نگار.
- رجب زاده، احمد (۱۳۷۹). دانشگاه، دین و سیاست، بخش گرایش های فکری و فرهنگی دانشجویان. طرح تحقیقاتی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- شیردل، علیرضا (۱۳۸۰). بررسی تأثیرات اجتماعی خانواده و مدرسه بر آگاهی مذهبی دانش آموزان، پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۷۷). سنجش دینداری جوانان. نمایه پژوهش. سال دوم، شماره ۷ و ۸.
- غیاثوند، احمد (۱۳۸۰). بررسی فرایند جامعه پذیری دینی جوانان (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران)، پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- سراج زاده، سیدحسین؛ توکلی، مهناز (۱۳۸۰). بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش های اجتماعی، فصلنامه پژوهش. سال پنجم. شماره ۲۱.
- مرجایی، سید هادی (۱۳۷۹). بررسی میزان دین گرایی و ایمان دینی در بین دانشجویان، طرح تحقیقاتی، کارفرما: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- میرزاخانی اندریان، محمد (۱۳۷۹). بررسی ارتباط نگرش به رشته تحصیلی با عملکرد تحصیلی و تأثیر سرمایه های اجتماعی و فرهنگی روی آنها در میان دانشجویان دوره روزانه کارشناسی دانشگاه تبریز. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تبریز.
- ملاحسنی، حسین (۱۳۸۱). بررسی رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس.
- همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). جامعه شناسی دین. (چاپ اول). (محسن ثلاثی، مترجم). تهران: تبیان.
- تنهایی، ح. ا. (۱۳۷۳). نظریه های جامعه شناسی. (چاپ اول). تهران: انتشارات خردمند.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۳). تحلیل شبکه در جامعه شناسی. فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۵ و ۶. دوره دوم پاییز و زمستان.
- کلمن، جیمز (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی. (چاپ اول). (منوچهر صبوری، مترجم). تهران: نشر نی.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۷). نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر. (چاپ سوم). (محسن ثلاثی، مترجم). تهران: انتشارات علمی.